

Живојин Тамбурић
**КЛАС - мајстор
стрипа и карикатуре**

насмјане
дече

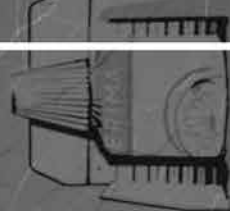
ГОДИНА IV БРОЈ 22
12. ОКТОВАР — Г. МИЛАНОВАЦ
ПРИМЕРАК 25 ДИНАРА

ЕЖАК ЗАДАТАК

— Ево мимам за домаћи задатак да опишем јесен...
(Поклон-кириатура Александра Класа)

деде

AZULY

AZULIN GARANTOVANO SADRŽI: PRIRODNO
I LEKOVITO ULJE KAMILICE

Живојин Тамбурић

КЛАС - мајстор стрипа и карикатуре

Београд, 2025.

Живојин Тамбурић **КЛАС - мајстор стрипа и карикатуре**

Издавач: Modesty stripovi, Београд, едиција Осврти #8

www.modestystripovi.com

info@modestystripovi.com

Права за ову књигу © Живојин Тамбурић, породица Каракушевић

Права у целини © Породица Каракушевић

Рецензенти: Васа Павковић, Горана Стевановић

Техничка припрема: Владимир Вукашиновић

Штампа: БироГраф, Земун

Тираж: 200

ISBN: 978-86-80306-25-4

COSBISS.SR-ID: 170238473

Сва права остају са носиоцима права и потпуна или делимична репродукција ове књиге мора се договорити са носиоцима права.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

741.5.071.1:929 Клас А.
74/76(497.11)"19/20"

КЛАС, Александар, 1927-2002

Клас : мајстор стрипа и карикатуре / [приредио] Живојин Тамбурић. - Београд : Modesty stripovi, 2025 (Београд : Службени гласник). - 151 стр. : илустр. ; 30 см

Ауторова слика. - Тираж 200. - Стр. 5: Реч уредника / Живојин Тамбурић. - Стр. 7-30: Клас - оригинална стилизација као подршка добронамерним метафорама / Живојин Тамбурић. - О аутору [тј. приређивачу] књиге: стр. 151. - Библиографија: стр. 30-31.

ISBN 978-86-80306-25-4

1. Тамбурић, Живојин, 1957- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]

а) Клас, Александар (1927-2002) б) Стрип - Србија - 20в

COSBISS.SR-ID 170238473

САДРЖАЈ

1	Реч уредника	5
	<i>Живојин Тамбурић</i>	
2	КЛАС – оригинална стилизација као подршка добронамерним метафорама	7
	<i>Живојин Тамбурић</i>	
3	Стрипови	33
3.1	Балада о ковачу и мачкицама (5.5 страна) <i>Дечје новине</i> , 1962.	33
3.2	Зимска бајка (11 страна) <i>Дечје новине</i> , 1962-1963.	39
3.3	Зачарана шума (18.5 страна) <i>Дечје новине</i> , 1963-1964.	50
3.4	Витез на овну (17 страна) <i>Насмејане новине</i> , 1963.	69
3.5	Гари Диксон (4 стране) <i>Насмејане новине</i> , 1963.	86
3.6	Чудо у Грузи (10 страна) <i>Насмејане новине</i> , 1964.	90
3.7	Хајка (8 страна) <i>Насмејане новине</i> , 1964.	100
4	Насловне стране	109
5	Илустрације и графички дизајн	117
6	Карикатуре	123
6.1	Политичке и друштвено анажоване карикатуре	123
6.2	Портретне карикатуре	129
6.3	Путописне карикатуре	130
6.4	Социјално-економске карикатуре	136
6.5	Спортске карикатуре	142
6.6	Шале из магазина <i>Јежев црни хумор</i> , 1981-1984.	143
6.7	Разно	147
7	О аутору књиге	151
8	Изводи из рецензија за ову књигу	153

Наша осма књига из едиције „Осврти“ посвећена је Александру Каракушевићу - Класу (1927-2002). У свом богатом стваралачком опусу Клас је радио на карикатурама, стриповима, насловним странама, плакатима и илустрацијама. Једноставношћу своје стилизације био је испред свог времена, али већ је за живота пленио пажњу читалаца, остајао у успоменама и утицао на нове генерације аутора.

Клас је био, кроз своје карикатуре, дневно-хумористички аналитичар стања у нашој држави током целе друге половине прошлог века. Тиме је не само засмејавао своје савременике већ је оставио и значајне информације о тим временима.

Колико је друштвено окружење 60-их прошлог века већ било навикло на карикатуру као уметнички израз, толико су стрипови били непризнати па чак и омаловажавани. Тиме је и цела генерација Класових стрипских колега из тог времена отишла у заборав, без обзира на напоре и значајна остварења. Клас је донекле избегао судбину ове 'изгубљене генерације', захваљујући карикатурима и другим графичким ангажманима, али ће ова књига валоризовати и његове заборављене стрипове.

Посебно бих се захвалио на помоћи око ове књиге Горани Стевановић из Графичке збирке Народне библиотеке Србије која је обезбедила и скенирала стрипове и графичке радове који се чувају у редовном фонду, као и у заоставштини Александра Класа под сигнатурама АКГр и АКф. Осим тога, главни извор за биографске податке о Класу и мишљења савременика била су истраживања која је Горана обавила и објавила у каталогу за Класову изложбу карикатура, коју је приредила 2021. године. Захвалио бих се и директору НБС Владимиру Пишталу који је одобрио скенирање ликовног материјала без наплате. Такође, желим да се захвалим Владимиру Каракушевићу, Класовом сину, на помоћи око података и успоменама које је написао за ову књигу, Васи Павковићу, стрипском историчару и поштоваоцу Класове уметности, на датим коментарима, као и Владимиру Вукашиновићу који је рестаурирао ликовне материјале и графички припремио књигу.

Ова монографија ће истраживати Класов живот и стваралаштво, са жељом да сачува успомену на овог даровитог, особеног и успешног уметника, али и да укаже како треба веровати у сопствени поглед на свет и приказивати га са дозом хумора и интелектуалном дистанцом.

Београд/Лондон, септембар 2025.
Живојин Тамбурић

Живојин ТАМБУРИЋ

Биографија у историјском контексту и кроз успомене других

Александар Каракушевић – Клас (1927-2002) живео је и радио као аутор, цртач, графичар и дизајнер у времену када је стварана и развијана Југословенска држава па све до њеног распада. Није могуће одвојити значај друштвеног окружења од било које уметничке судбине, па је тако било и са Класом.

Клас као дете, Први костим бал, фебруар 1931.

Клас је рођен 17. новембра 1927. у Скопљу, у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Држава се касније звала Краљевина Југославија, од 1929. године, па после Другог светског рата, од 1945, Федеративна Народна Република Југославија, а од 1963, Социјалистичка Федеративна Република

Југославија, која се током грађанских ратова 90-их распала на више држава.

Клас је живео и школовао се у Скопљу до 1941. године и почетка Другог светског рата, а онда је његова породица протерана у Србију, па је наставио школовање у Краљеву и Чачку. За све то време је непрестано цртао у школским свескама јунаке из тадашњих стрипова или са филмског платна. Затим је започео и довео скоро до краја студије архитектуре

у Београду, сада већ после рата и у социјалистичкој Југославији, али су га таленат за цртање и могућност зараде као карикатуристе одвели са факултета. Тада се дружио са колегом Леонидом Семењукком, па су направили комбинацију њихових имена и презимена и назвали се Клас I и Клас II, тако да му је тај препознатљиви надимак Клас остао на даље, кроз целу каријеру.

Није било необично у новој и полетној Југославији да су млади људи одустајали од факултета и почињали да зарађују, јер су још увек биле јаке успомене на недавну ратну немаштину. Млади су желели да замене претходна тешка времена са економском самосталношћу и поседовањем бољег базичног животног стандарда. Као и његове колеге са факултета, Дејан Настић и Милорад Добрић, који су постали карикатуристи и стрипски аутори, Клас се посветио раду на карикатури и то као најмлађи карикатуриста *Јежа* од 1950. године.

Ту се учио креативности и ликовности од старијих, већ доказаних великана – Ивана Лучева, Ђорђа Лобачева, Милорада Ћирића и објављивао своје карикатуре уз цртеже Драгана Руменчића, Зорана Јовановића, Николе Рудића, Десе Глишић и Милоша Крњетина, који ће остати упамћени као значајни карикатуристи.

Зуко Џумхур - Клас, око 1950.

У тим почетним годинама, Класов цртеж још увек није онај који смо запамтили. Он трага за сопственим стилем, да би почетком 1960-их дошао до поједностављене стилизације, прочистио цртеж и створио особени стил, који је задржао до краја стварања и по коме га препознајемо.

Уредник *Лежа*, Радивоје Бојичић је рекао: „Александар Клас је оставио дубоки траг не само на страницама *Лежа*, него и у историји наше карикатуре, једне од подобласти ликовне уметности, где је био у самом светском врху. Својим присуством на фестивалима био је веома успешан амбасадор наше културе и уметности у свету.“ (Стевановић, 2021.)

Од 1958. године Клас је приступио редакцији *Илустроване политике*, новог недељног магазина са којим је остварио дугогодишњу сарадњу и водио рубрику *Смех*. То није била лако одлука. Људи у социјалистичкој Југославији нису пуно мењали послове током свог радног века, али Клас је на новом послу нашао себи одговарајућу средину. Ту је радио до пензионисања 1990. године, мада се његов уметнички рад наставио и после тога.

Клас у редакцији *Илустроване Политике*, 1959.

Заферино Граси, дугогодишњи уредник *Политикиног Забавника*, сећа се својих почетака и Класа који је радио из канцеларије *Илустроване политике*: „Клас је био бескрајно духовит, брз у опаскама, имао је невероватну моћ запажања. Волео је да се дружи, шали и прави све могуће заврзламе... Волели смо њега и његове приче са разних фестивала карикатуре на којима је побирао све могуће награде, од Бордигере до Токија, и анегдоте са тих места где се скупљао крем духовитих људи са целе планете. Улазио је увек у канцеларију са „Седите, седите... само без овација“ и одлазио са „Ако ме ко тражи, ја сам на плажи... отишао сам на реку где таласи мирно теку.“ (Стевановић, 2021.)

Клас са сином Владимиром у редакцији *Илустроване Политике*, 1970.

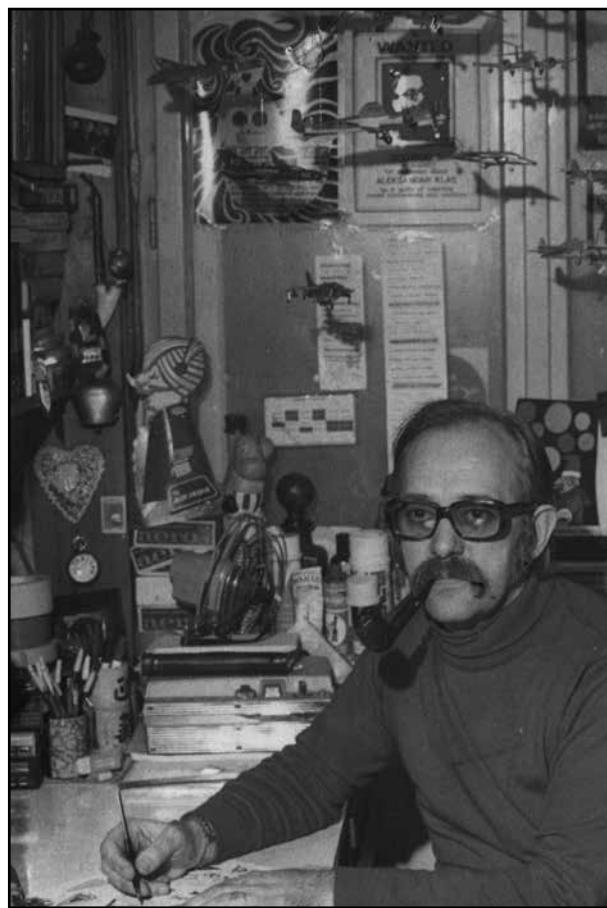
Почетком 60-их Клас се огледао и у стриповима. Мада је по сопственом избору био пре свега карикатуриста, неколико стрипова је објавио у *Дечјим новинама* и *Насмејаним новинама* (оба магазина су од издавача „Дечје новине“, Горњи Милановац) и један стрип у *Малом језу* (издавач „Јез“, Београд), који су допринели његовој популарности међу младим читаоцима. Посебно су у памћењу те генерације остали стрипови са текстом у стиху који је писао песник Добрица Ерић. Од друге половине 60-их Клас се више не бави стрипом већ само карикатуром и другим облицима примењене графике.

Класа се сећа из средине 70-их италијански карикатуриста Марко Де Ангелис: „Срели смо се на фестивалу у Бордигери. Допадао ми се и као особа и као уметник. Имао је диван имиџ са иконичким брковима и неизбежном лулом. Касније ми је помогао да објавим неке карикатуре у *Илустрованој политици* па смо се дружили и у Београду. Имао је моћ да оствари пријатељство а да не изгуби баланс правог мајстора хумора, увек спајајући осмех и интелигенцију.“ (Стевановић, 2021.)

Карикатуриста Петар Писметровић је срео Класа 80-их година на фестивалу у Скопљу: „Нисам знао Класа, али ме је он поздравио са „Петре, где си, бре, пријатељу“, и загрлио ме снажно. Његове анегдоте су биле занимљиве и забавне. Он је то све знао лепо испричати, онако натенане, повремено повлачећи дим из неизоставне луле.“ (Стевановић, 2021.)

Југослав Влаховић, прослављени карикатуриста НИН-а, сећа се Класа из *Илустроване политике* као уредно одевеног, са сакоом и краватом, и лулом која је била његов заштитни знак. Сматра да је Клас бриљантно уочавао изглед и карактере људи које је сретао, као и грађевине и споменике у иностранству, али је пре свега користио сваку прилику за контакте и дружења са колегама. „Наша дружења су постала учесталија његовим одласком у пензију, заједно са Николом Оташем, карикатуристом који је дошао из Сплита. Тако сам откривао једног новог Класа, спонтаног, духовитог човека, не само уметника.“ (Стевановић, 2021.)

Клас постаје члан Удружења ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије (УЛУПУДУС) од 1959. године. Ту је био топло прихваћен као уметник и учествовао је на готово свим изложбама удружења, као и на 390 изложби у земљи и иностранству, а имао је и 40 самосталних изложби у периоду од 1952. до 1994. године (Стевановић, 2021).

Клас у атељеу, око 1970.

Клас је имао изложбе карикатура у Випави, Сан Марину, Берлину, Љубљани, Бечу, Београду, Земуну, Скопљу, Москви, Габрову и Истанбулу (Стевановић, 2021).

Веома је значајна Класова рестроспективна изложба 1985. године у *Музеју примењене уметности*, поводом 35 година рада. Тада је Југославија већ била у озбиљним проблемима, после смрти доживотног председника Тита 1980. године. Међутим, Класове заслуге су ипак биле тако велике и поштовање његових колега изузетно, па се смогло снаге за ову изложбу.

Треба поменути и изложбу у Подгорици, сада већ 'пензионисаног' уметника, 1995. године (тада су само Србија и Црна Гора чиниле Југославију), у *Модерној галерији*, са називом - *Александар Клас: 100 карикатура награђених у иностранству*, што је било лепо признање од касније независне државе.

Исте 1995. године имао је и самосталну изложбу у Бања Луци, Република Српска – *Рат у бившој Босни и Херцеговини*, где се на свој начин борио против милитаризма код нас и у свету.

Због рата Србије на Косову, NATO (војна организација северноатлантских земаља) је извршила агресију на Србију, од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Управо те године, Клас се придружује другим карикатуристима за међународну изложбу антиратних карикатура на интернету – *Cartoon's Scream (Крик карикатура)*. Клас је у више наврата показао свој антиратни став и покушао да допринесе борби за мир.

Клас је добитник 20-ак националних награда, од чега треба издвојити плакету *Златно перо Београда* за новинску илустрацију 1974, почасну награду на *Првом фестивалу хумора и сатире* 1993. у

Клас дефинише свој однос према конкурсима у интервјуу из 1991. године: „Конкурси су за мене као лутрија, а пошто не играм лото и не купујем лозове, поред задовољства да радим нешто ново, ја се ето помало и коцкам. Понекад се дешава да добијем премију, чешће улог, а понекад останем у бубњу.“ (Стевановић, 2021.)

Крушевцу и последњу награду на *Земунском фестивалу карикатуре* за животни допринос на пољу уметничке карикатуре. Ту награду му је доделио Бранко Најхолд, оснивач фестивала, писац и хроничар

Земуна, који је рекао, када је Клас преминуо после неколико месеци: „Можда Клас сада седи на неком анђеоском облаку и рецке удара кад год поштар зазвони на врата његовог овоземаљског стана, доносећи

његовој удовици Лидији вест о новом трофеју“. (Најхолд, in memoriam, 2002.)

Класова имагинација и стално учествовање на конкурсима изван земље, донели су му много интернационалних награда. Да поменемо само градове у којим је побеђивао на конкурсима – у Италији Бордигера, Толентино, Бернинген, Варчела, Анкона, Асти, Пистоја, Пескара, у Белгији Кнок Хејст, у Македонији Скопље, у Турској Истанбул, у Јапану Токијо, Камијубец, у Пољској Легњица, на Куби Сан Антонио, Хавана, у Русији Москва, у Шпанији Санта Круз на Тенерифима.

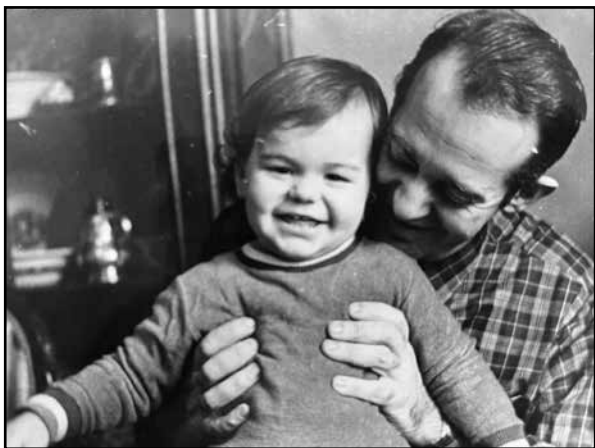
Од 2002. године додељује се награда *Класово мајсторско перо* у оквиру међународног фестивала хумора и сатире *Златна кацига* у Крушевцу. Договорено је да Клас за живота сам одређује победника, а да касније ту одлуку доносе дотадашњи победници предлагањем и гласањем.

Владимир Каракушевић, Класов син, се сећа: „Иако ми је скоро 60 година, Класа пре свега доживљавам како сам га доживљавао као мали док је његов атеље још био у нашем стану у улици Генерала Жданова (данашња Ресавска, близу код Булевара) у малој соби у коју сам се ја уселио са почетком школе.

Аутокарикатура, око 1980.

Клас је за мене увек био неко ко покушава да засмеје све око себе, али ретко говором или понашањем, већ углавном цртежом и неком досетљивом идејом тако да насмеје што више људи. Није сад ту било неког великог мудровања - производио је сваки дан у недељи гомилу скица које би (или не би) постале сутрашње карикатуре. То је цртао, из моје тадашње а и садашње перспективе, као на траци, без да је неко то тражио од њега. Наравно, имао је он и своје тренутке опуштања али је и тада цртао, само неке друге ствари, углавном графике или графички компликованије карикатуре које би наменио многобројним конкурсима.

Владимир са оцем, 1967.

За њега је цртање било живот и док год је могао да црта, а то је радио скоро до последњег тренутка, он је био 'у свом елементу'. Сећам се да је стално говорио како за њега не може да прође дан ако нешто не нацрта. Скицу, детаљ, коментар, идеју - није битно да ли је на прописном папиру, оловком, тушем, бојицом, фломастером, било чиме осим хемијске оловке - никада га нисам видео да ју је употребљава за било шта. За њега је цртеж био форма изражавања.

Нераскидиви део његовог стваралаштва била је веза са братом Иваном са којим се виђао сваки дан и консултовао око предложених карикатура и идеја. Стил цртања им је био сличан, по мени таленат потпуно исти, с тим да је Клас свој таленат

развијао док је његов брат свој запустео јер се никад није бавио тим послом (био је правник). Талента није било, колико знам, ни пре (деде, бабе, стричеви, ујаци и бројна родбина), а нема га ни после тј. у мени. На Класову жалост, ја таленат нисам наследио, али јесам склоност графичком и визуелном изражавању.

Клас је био веома пажљив отац и супруг, бар из моје, дечије, перспективе. Такав је био и према мени а и према мојој мајци Лидији. Наравно, свуда постоје успони и падови у односима, па и он и Лида нису били имуни на то, али су успевали да се одрже заједно до последњег дана.

У нашој породици је увек било, пре свега, динамике. Ту се стално нешто дешавало јер нам је кућа увек била 'пуна'. Памтим безброј посета, вечера, родитељских дружења; гомиле пријатеља, краткотрајних и дуготрајних. У сваком случају, кад живиш у стану од 58 квадрата, хтео - не хтео, учествујеш у свему томе. Пуно неког интересантног света и свеједно је где се седи, ко шта једе или не једе, пије или не пије. Мислим да су поред мене и све наше драге комшије 'учествовале' у томе. Сећам се великог броја уметника разних врста који су нам пролазили кроз кућу, што наших што страних.

Морам да нагласим да је, и поред тога што је природом посла, а и свог избора, био хумориста, углавном је био уздржан и поприлично затворен. Мислим да је то била слика његовог карактера али и одрастања које се састојало од безбрижних првих 14 година живота у Скопљу, затим протеривања из истог са породицом од стране бугарских фашиста и потоњег избегличког сељења по ратној Србији, да би се на крају скрасио код мамине породице која је живела у Београду. Све то је битно утицало на његове погледе на живот и свет. Нису те карикатуре дошле саме од себе. Постојао је ту, засигурно, таленат за цртање, видљив већ у годинама проведеним у избеглиштву у Чачку и Краљеву, од чега је

остало мало трагова, углавном по ободима неких књига које су преживеле те ратне године. Клас се формирао тада и у следећих 20-ак година се мењао и константно ширио свој стил и то је било непрекидно и веома видљиво - ја сам тек у неким касним тинејџерским годинама почео то да увиђам и схватам, посебно данас са даљине од 40 и плус година.

Лидија Каракушевић, Клас и Иван Каракушевић, 1996.

Мислим да је Клас, као а и многе његове колеге и пријатељи хумористи, био у складу нечега што је најлепше описао Ефраим Кишон. По мом сећању Кишон каже да су хумористи, у суштини, највећи 'мрачњаци' који се 'лече' хумором за све своје патње и сву своју тугу. То сам видео у њему, Класу, али само кад је у неким ретким тренуцима дозвољавао да се види кроз шта је све прошао кроз живот. И неки драги људи, њему блиски, као Кум Митке (Небојша Митрић, вајар и мој Кум) или Бранко Ћопић, наш комшија и стари Жежевац, својим несретним судбинама само потврђују Кишонову тезу о тежини коју носе хумористи. Клас је, као и већина других, то носио са собом и у себи и показивао је то кроз свој хумор."

Стрипови

У својој дугој каријери, Клас није много радио на пољу стрипа, мада је стрип на њега свакако утицао. Уосталом и стрип и карикатура су облици визуелне комуникације, почивају на сличним наративним принципима и служе се сличним ликовним алатима.

Да бисмо сагледали када и у ком контексту је Клас цртао своје стрипове, потребно је да се осврнемо на историју стрипа код нас. Стрип је, као прва визуелно наративна форма у историји човечанства, почео на овим просторима, слично као и у свету, као секвенцијални цртежи у пећинама. Касније су 'стрипови' били на фрескама, таписеријама и илустрацијама у религиозним књигама.

Процват стрипа дешава се са процватом штампарија, тако да стрип као хибрид текста и слике постаје широко доступан. Први штампани стрипови код нас, такозвани протострипови, јављају се у периодичној штампи у другој половини 19. века. Углавном су то били шаљиви стрипови са текстом испод слике,

да поменемо само најзначајнији магазин код нас *Невен*, 1880-1908, који је уређивао Јован Јовановић Змај. Слично се наставило кроз разну периодику до 1934. године када је *Политика* објавила стрип *Детектив*

Мика миш број 246, 1938.

X-9, цртача Алекса Рејмонда и сценаристе Дешајела Хемета, што је изазвало велико интересовање читалаца и покренуло нашу стрипску сцену. Већ 1935. године излази *Стрип*, први магазин са стриповима. У следећих шест година, до Другог светског рата, била је права експлозија домаћих и страних стрипова у магазинима, такозвано 'златно доба' нашег стрипа. Да поменемо само најзначајније - *Мика Миш* (504 броја), *Микијево царство* (217 бројева) и *Политикин Забавник* (220 бројева). Ту је израсла и изванредна генерација домаћих цртача, названа од стране критичара и уредника Жике Богдановића „Београдски круг“ (Лобачев, Соловјев, Кузњецов, Навојев, Шеншин, Марковић, Јанковић, Ранхнер...).

У току рата је било мало издавања стрипова, а покушаји са новим издањима после рата дочекани су са критиком да стрипови нису адекватни развоју нашег друштва и виђени су као продужена рука капиталистичке пропаганде. Ствари се мењају када су се појавили магазини који су спојили едукативне текстове и стрипове, као што су *Политикин Забавник*, од 1952, *Плави Вјесник*, од 1954. и *Кекец*, од 1957. године. У 1957. години појавиле су се и *Дечје новине* које су неговале пре свега хумористички стрип и у нешто мањој мери реалистички стрип, често са децом као главним јунацима, ослањајући се на домаће цртаче. *Дечје новине* су биле главни носилац процвата хумористичког и дечјег стрипа у раним 60-им.

Више је разлога који су погодовали развоју хумористичког стрипа: раст животног стандарда, интересовање филмских радника за комедију, појава телевизије и у то време веома популарних хумористичких серија Радивоја Лоле Ђукића (Зупан, 2007).

Треба истакнути да је у 50-им и 60-им годинама стрип био виђен као нешто површно, забавно за дечији узраст и вероватно штетно за образовање деце.

Често је био забрањиван од стране родитеља и наставника, оригинални радови се нису чували, па ни сами аутори нису много веровали у своју уметност. Ову генерацију уметника називамо 'изгубљеном генерацијом', јер мало је тога сачувано, анализирано или поново објављено од њихових радова (Иво Кушанић, Александар Хеџл, Милорад Добрић, Дејан Нистић, Милош Крњетин, Бранислав – Брана Николић, Радивоје Богичевић, Десимир Жижовић Буин, Живорад - Жика Атанацковић, Здравко Сулић, Бранислав - Брана Јовановић, Никола Митровић Кокан, Божидар - Божа Веселиновић, Петар – Пера Радичевић, Миодраг Ђурђић, Ивица Кољанин, Драган Калмаревећ, Новица Круљевић, Фердинанд – Фери Павловић).

Никад робом, број 13, епизода са Мирком и Славком, 1964.

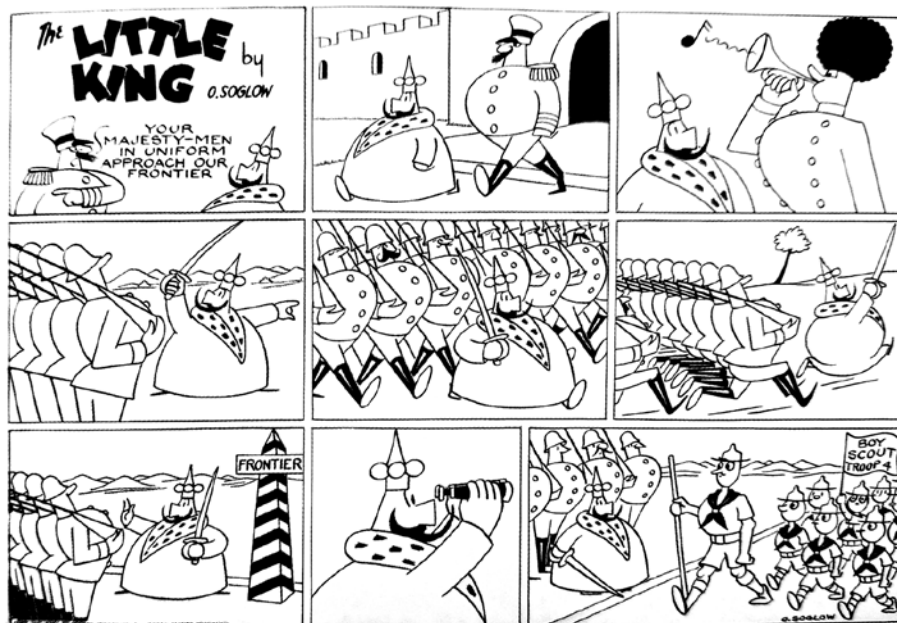
Клас је био млад док је живео у Скопљу и током изузетне продукције стрипа у Београду пре Другог светског рата и

питање је колико је могао да сагледа тадашњу стрипску сцену. Међутим, изгледа да су му стрипови долазили до руке у току рата јер је школске свеске исцртавао са ликовима из стрипова и филмова.

По сопственом признању, од аутора стрипова највише се на њега утицали Алекс Рејмонд (Alex Raymond, 1909-1956, аутор прослављених стрипова *Тајни агент X-9*, *Флаш Гордон* и *Рип Кирби*) и Андрија Мауровић (1901-1981, аутор црно-белих предратних и црно-белих и сликаних послератних стрипова изванредне ликовности). Оба аутора су изразито реалистичке стилизације, тако да су то само неки од облика стрипске уметности који су долазили до Класа. Вероватно су пуно већи утицаји били од цртача гротескне стилизације и карикатуриста чије је радове упознавао кроз рад у *Лежу*.

Ипак је утицај стрипова био такав да је Клас одлучио да уради неколико стрипова почетком 60-их година, када је његов особени стил већ био дефинисан и изразито другачији од онога што се могло видети у стрипским магазинима тог времена.

Заиста је интригантно колико су његове стрипске табле из тог доба изван конвенција онога што је тада издавано код нас и у свету. У његовој сингуларности нема утицаја америчког стрипа (доминантни суперхероји и Дизни), француског хумористичког стрипа (јунаци са великим носевима и стопалима, на пример, *Астерикс* од Удерза и Гошинија, мада је Ерже имао у *Тинтину* ту, по њему названу 'чисту линију', сличну Класовој једноставној линији, али са пуно више реализма) или италијанског стрипа (где су неки стари мајстори имали ту поједностављену линију,

Ото Соглов (Otto Soglow, 1900-1975) - *Мали краљ*, 1931.

али је композиција њихових кадрова била другачија).

Класов стрипски израз је у раним 60-им био у свом јединственом коду. Његова естетика доноси линије исте дебљине, без шрафура и сенчења. Има врло мало позадина, сенки и перспектива. Све је базирано на ликовима који као да су направљени од картона и постављени на равну површину испред нас. Скоро да нема различитих углова посматрања сцене, ракурс је углавном директан, средње удаљености или портретни. Ипак, ликови су тако нацртани да их лако препознајемо и разликујемо без обзира на положаје тела. То нам доноси задовољство брзог и лаког читања и олакшава праћење наратије. У исто време, симпатично гротескни људи и животиње и оно мало позадине дочаравају радост, лепоту и лакоћу живљења. Све је под јаком осветљеношћу Сунца, по лепом дану са мало или без облака, углавном у природи. Нема никаквих тмурних тонова ни у природи ни међу људима.

Клас се тада задовољио оваквим уметничким дометима, али питање је, да је стрип тада био више цењен, где би се даље помицале границе његових изражајних могућности.

Трагајући за могућим, условно речено, претечама Класовом стилу, наилазимо на Ота Соглова и стрип *Мали краљ*, из 1931. године или стрип *Редов Били*, Морта Волкера, из 1950. године.

Морт Волкер (Mort Walker, 1923-2018) - *Редов Били*, 1950.

Код ових аутора налазимо једноставност и дводимензионалност цртежа као код Класа, али је тематика више пародична и почива на гегу у једном каишу или на једној табли. Класови стрипови су тематски садржајнији и хумор је дат у дужим формама.

Да поменемо један куриозитет, говорећи о могућим утицајима на Класа, а то је у вези са италијанским мајстором Јаковитијем (Benito Jacovitti, 1923-1997) који је познат код нас по стрипу *Коко Бил* из 1956. године, као и многим другим стриповима са сличним, великим гужвама у кадровима. У доњем десном углу сваке његове табле је увек био костур рибе, а Клас је волео да своје цртеже зачини малим псом у углу.

Обавезни мали пас у углу

У Класовим стриповима има компатибилности са италијанском „Комедијом дел арте“ (Commedia dell’arte). Ту се карактери дефинишу као одређени социјални типови, али и представници

одређених региона у земљи, што је заступљено и код Класових стрипова (па и карикатура). Такође, карактери остају у истим костимима од почетка до краја, да би се одржала доследност типологизације, као и код Класа. Коначна сличност је та да се у обе изражајне форме пародично указује на људске

несавршености као што су таштина, љубавни неспоразуми, љубомора, старачке неспретности...

Магазин *Дечје новине* почео је да излази у јануару 1957. године и потрајао је око 40 година, а покренули су га ентузијастички наставници и ученици једне основне школе у Горњем Милановцу. Овај школски лист је под руководством Срећка Јовановића (1930-2008) и Александра Лазаревића (1929-1999) брзо израстао у велику издавачку кућу „Дечје новине“, са разним издањима, али је стрип увек био заступљен, и то нарочито стрип домаћих аутора. Тако је

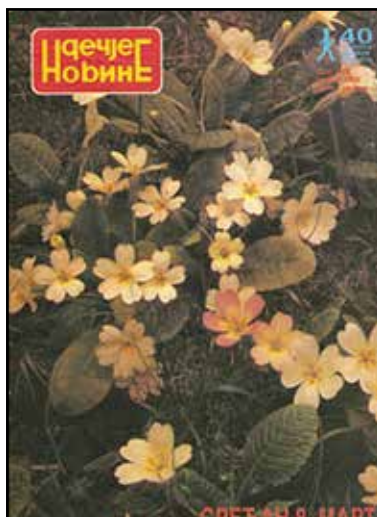

„Комедија дел арте“ (Commedia dell’arte) је била форма уличног, професионалног позоришта у Италији од 16. до 18. века. Глумци и глумице са маскама су играли типизирани карактере, по написаним сценаријима, али је импровизација била саставни део њихове интерпретације. Костими су нарочито помагали распознавању карактера – Харлекин, Доктор, Капетан, Панталоне...

овај издавач учинио више за домаћи стрип од свих осталих издавача тога времена, па и каснијих периода.

Готово да нема значајнијег српског аутора (а и југословенског) који није објавио стрип, макар и као репринт, у неком издању „Дечјих новина“. А поједина издања, као што су *Насмејане новине*, *Никад робом*, *Цртана школа*, *Курири*, *YU strip* и *Профил*, била су у потпуности посвећена радовима домаћих аутора (Зупан, 2007).

Клас је место за своје стрипове управо нашао у магазину *Дечје новине*, али и у магазину *Насмејане новине*, од истог издавача. Класови стрипови су излазили упоредо у оба магазина и према приказаној стилизацији не може се закључити где је све почело, па ћемо ове стрипове приказати почевши од матичног магазина.

Дечје новине, број 1263, 1996.

Магазин *Дечје новине* је попут *Кекеца* и *Политикиног Забавника* доносио комбинацију текстова из науке и живота, са обавезним стриповима. Отприлике је био намењен деци из старијих разреда основне школе, док су *Насмејане новине* биле намењене деци из нижих разреда.

Први Класов стрип у *Дечјим новинама* био је *На мирисној ливади*, 21 табла, пасторала о дечацима који уживају у фудбалу на ливади, али лопта одлази у рупу, где је проналазе медведићи, који настављају да се играју са лоптом.

На мирисној ливади (детал), *Дечје новине*, број 108, 1962.

Срећко Јовановић (1930-2008) рођен је у Ваљеву где се и школовао у основној и средњој школи, а Филолошки факултет је завршио у Београду. Као професор у Горњем Милановцу, заједно са Ацом Лазаревићем, покренуо је лист *Дечје новине* 1957. године, који је касније прерастао у издавачку кућу. Јовановић је био главни уредник до пензионисања 1995.

године. Оживео је стрип у Југославије, представио многе стране и домаће ауторе у неколико десетина издања посвећених стрипу.

Следи стрип *Балада о ковачу и мачкицама*, који је рана сарадња са песником Добрицом Ерићем, који је подарио наратив у стиху. У овом ремек делу на 11 полутабли, Ерић је посегao за сопственим успоменама из раног детињства када су људи били изузетно груби према животињама. Можда су били чак и суровији у међусобним одосима

(рецимо, кажњавање деце батинама), али ова потресна прича нас подсећа на добре и лоше стране света у коме живимо. Трагедија ове приче ништа није изгубила од актуелности до данашњих дана.

и послератних стрипова браће Нојгебауер из Загреба. Валтер је био изузетан цртач, а Норберт је својим сценаријима у стиховима давао посебну привлачност њиховим визуелним наративима. Норберт

је писао сценарије и за цртане филмове прослављене „Загребачке школе“ цртаног филма, као и за друге цртаче, на пример за осликане стрипове Андрије Мауровића.

Класови стрипови у *Дечјим новинама* доживљавају свој

Балада о ковачу и мачкицама (детал), *Дечје новине*, број 119, 1962.

Зимска бајка је изванредна алегија у стиху, на 23 полутабле, о злом деди Снешку који је људима отео Сунце. Дечак Данко мора да запали ватру на језеру да би истопио лед и ловио рибу за преживљавање, па налази врећу са заробљеним Сунцем на дну језера. Он ослобађа Сунце и тако враћа светлост и топлоту људима.

Сарадња Класа и Ерића на 'стихованим' стриповима подсећа на репертоар предратних

Добрица Ерић (1936-2019) је био значајни и популарни песник, али и стрипски сценариста током 1960-их година. Његова поезија за децу и одрасле била је инспирисана сељачким амбијентом и успореним начином живота. Прву књигу поезије објавио је 1959. године, *Свет у сунцокрету*, а онда још 23 збирке песама, 5 позоришних драма и 40 књига за децу. У стрипу су посебно остали упамћени његови сценарији за стрипове из *Никад робом* (*Предстража*, серијал о Блажи и Јелици, *Браћа...*) и сценарији у стиху за Класове стрипове у *Дечјим* и *Насмејаним новинама*, (сва три издања су од издавача „Дечје новине“ из Горњег Милановца).

Зимска бајка (детал), *Дечје новине*, број 141, 1963.

врхунац у трилогији о дечаку Толету и девојчици Љуби. Прва прича је *Зачарана шума*, где се деца боре са царем шуме, једном великом и злом птицом. Друга прича, *Зачарана труба*, постаје приповедачки амбициознија јер се Толе бори са крадљивцима девојчица да би спасао Љубу, тако да прича прераста у акциони трилер.